

Model katechezy komplementarnej

W XX wieku model katechezy ulegał znacznym zmianom. Istotny wpływ na kształtowanie się nowych koncepcji katechezy wywarły przemiany społeczno-kulturowe i polityczne oraz pastoralno-teologiczne dokonujące się w społeczeństwie i Kościele. Ruch odnowy katechetycznej, jaki miał miejsce w ostatnich dziesiątkach lat wypracował kilka modeli katechezy: monachijski, kerygmaticzny, antropologiczny¹.

Kościół w Polsce nie przenosił sztucznie w swoje środowisko modeli innych krajów, ale starał się wypracowywać własny model katechetyczny, bowiem posługę katechetyczną zawsze otaczał najwyższą troską. Stanowiła ona w minionym wieku jedną z podstawowych form oddziaływania na wiernych, zwłaszcza na dzieci i młodzież. Niezwykle cenne doświadczenia katechetyczne zdobył Kościół w naszej Ojczyźnie w czasach komunistycznych, przez zorganizowanie przy parafii powszechnej katechizacji wszystkich grup wiekowych na wzór katechezy szkolnej. Dzisiaj przed katechetami, odpowiedzialnymi za katechizację i katechetami stanęła konieczność wypracowania nowego modelu katechezy, przystosowanego do zmienionych okoliczności i uwzględniającego uwarunkowania polskiej szkoły. Jednocześnie nie można zapomnieć o osiągnięciach polskiej myśli i praktyki katechetycznej z okresu katechezy realizowanej przy parafiach (DKP 2-3)².

¹ Szerzej na ten temat: T. Panuś, Główne kierunki katechetyczne XX wieku, Kraków 2001.

² Odtąd proponuje się oznaczyć Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce literami DKP.

Według ks. Mieczysława Majewskiego model to „wzór, który realizuje się w różnych dziedzinach czy określonych działaniach”³, to zamierzony, wykoncypowany, całościowy i idealny twór zaproponowany do rozpowszechniania⁴. Biorąc więc pod uwagę kontekst społeczno-kulturowy i duszpastersko-katechetyczny, przede wszystkim jednak życie i naukę Kościoła, proponuje się na dzisiejsze czasy model katechezy komplementarnej. Jest to niezwykle istotne, ponieważ działania katechetyczne wymagają z góry przyjętej wizji, która przyświeca praktyce w wypełnianiu konkretnych zadań. W aktualnym stanie rzeczy podstawą dla tego modelu są soborowe i posoborowe dokumenty kościelne postulujące katechezę integralną.

Podejmując zagadnienie modelu katechezy komplementarnej należy omówić zasadnicze jego elementy, a mianowicie cel, istotę, podmiot i treść⁵.

1. Cel katechezy

W *Dyrektorium Ogólnym o Katechizacji* znajduje się podstawowe stwierdzenie, że „ostatecznym celem katechezy jest doprowadzenie osoby nie tylko do spotkania z Jezusem, ale do zjednoczenia, a nawet do głębokiej z Nim zażyłości” (DOK 80; CT 5; Por. KKK 426; AG 14). To chrystocentryczne określenie celu katechezy jest spójne z definicją katechezy zaproponowaną przez Jana Pawła II w *Catechesi Tradendae*, a powtórzoną w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*: „katecheza jest wychowaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, a obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego” (CT 18; KKK 5). Przed tak zdefiniowaną katechezą stawia się następujące podstawowe zadania: rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, formacja moralna, nauczanie modlitwy, wychowanie do życia wspólnotowego, wprowadzenie do misji (DOK 85-86).

³ M. Majewski, *Tożsamość katechezy integralnej*, Kraków 1995, s. 87.

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

a) Podstawowe zadania katechezy

Dyrektorium Katechetyczne dla Polski podkreśla to, że rozwijanie poznania wiary jest szczególnie pilnym zadaniem współczesnej katechezy polskiej, bowiem jedną z wielu przyczyn kruchości i zaniku wiary w naszych czasach jest brak znajomości prawd wiary lub jej fragmentaryczne, powierzchowne przyswojenie. Znajomość treści religijnych ma pomóc w przyłgnięciu do Jezusa i w interpretowaniu życia ludzkiego według głębokości Jego myśli. Ma ono dokonywać się przez poznanie Tradycji i Pisma św. (zob. DOK 85, 95-96). Dlatego działania katechetyczne powinny pójść w dwóch kierunkach. Po pierwsze nie mogą zaniedbywać prawd wiary, a po drugie powinny zawsze prowadzić do rozwoju i pogłębienia osobistej wiary katechizowanego. Ponadto *Dyrektorium Katechetyczne* zaznacza, że rozwijanie prawd wiary jest ważnym elementem wychowania do prawdy i przeciwstawia się stereotypowi scjentystycznemu, według którego istnieje tylko poznanie przyrodnicze (DKP 24).

Katecheza oprócz rozwijania poznania treści „*Credo*” powinna wychowywać uczniów Chrystusa do liturgii. Wychowanie to „dokonuje się zarówno przez nauczanie, które wyjaśnia tajemnice wiary i sposoby jej celebrowania, jak i przez sam udział w liturgii, która pozostanie zawsze uprzywilejowanym miejscem dla katechezy. Stąd katecheza winna zawsze wyprzedzać udział w liturgii i jednocześnie czuwać, aby to, co chrześcijanin przeżywa i czego doświadcza w liturgii, zostało przeniesione w jego codzienne życie” (DKP 25).

Katecheza z natury swej prowadzi do celebracji Jego zbawczej obecności w sakramentach, a zwłaszcza w Eucharystii, gdzie „Jezus Chrystus działa najpełniej w celu przemiany człowieka” (CT 23). „Sakramentalny charakter wychowania liturgicznego winien ujawniać się zarówno w treściach, jak i we wszystkich formach katechezy dorosłych, dzieci i młodzieży” (DKP 25).

Wychowanie moralne powinno ukonkretniać się w realizacji zadania, które polega na przekazaniu katechizowanym i ukształtowaniu w nich postawy Jezusa-Nauczyciela. Katecheza powinna stać się także katechezą nowego życia w Chrystusie. Formacja moralna polega przede wszystkim na wychowywaniu sumienia, bowiem sama tylko wiedza o tym, co jest moralnie dobre a co złe, nie wystarcza. Tak rozumiana formacja moralna domaga się podkreślenia nie tylko elementu nadprzyrodzonego, ale i elementu naturalnego. Łaska przecież buduje

na naturze. Dlatego też wychowanie moralne w trakcie katechezy winno także zakładać i pogłębiać formację ludzką katechizowanych. Stąd przed katechezą staje zadanie rozwijania również ludzkich wartości, aby wspierać proces wychowawczy rodziny i szkoły. *Dyrektorium Katechetyczne* podkreśla wreszcie, że podstawową normą w wychowaniu moralnym powinno być przykazanie miłości.

Wychowanie do modlitwy stawia sobie za cel rozbudzenie życia modlitwy przez ukazanie jej sensu, gdyż w wielu domach ludzi ochrzczonych zanikła praktyka modlitwy, a jeszcze inni nie rozumieją jej sensu i nie odczuwają potrzeby modlenia się. Katecheza w każdej ze swoich form może i powinna nauczać modlitwy i wdrażać do jej praktykowania. „Bez modlitwy nie ma prawdziwego i autentycznego życia chrześcijańskiego. Kiedy katecheza jest przeniknięta klimatem modlitwy, wtedy praktykowanie całego życia chrześcijańskiego osiąga swoją głębię” (DKP 27).

Wychowanie do życia wspólnotowego należy widzieć w dwóch płaszczyznach. Pierwsza – to przygotowanie do podjęcia zadań we wspólnotach i społecznościach naturalnych, a więc w rodzinie i wspólnocie narodowej. W sposób szczególny należy tutaj zwrócić uwagę na umacnianie więzi rodzinnych i wychowanie patriotyczne. Druga płaszczyzna – to wychowanie do wspólnoty Kościoła. Wprowadzenie do życia w tej wspólnocie dokonuje się najpierw w rodzinie, która jest nie tylko *Kościółem domowym*, lecz także *drogą Kościoła* (CT 36, FC 53). Istotne zadanie w tym względzie ma do wypełnienia również katecheza szkolna i duszpasterstwo katechetyczne (DKP 28).

Do ważnych zadań katechezy należy także wprowadzenie do misji. Powinnością katechezy jest wychowywać katechizowanych do odpowiedzialności misyjnej, która powinna wyrażać się przede wszystkim w świadectwie życia na co dzień, a więc winna ona „uzdolnić uczniów Jezusa do obecności, jako chrześcijan, w społeczeństwie, w życiu zawodowym, kulturowym i społecznym oraz przygotować ich do współdziałania w różnych zadaniach eklesjalnych, zgodnie z powołaniem każdego” (DOK 77). Wyjątkowa odpowiedzialność spoczywa na wierzących za nową ewangelizację, która musi być podjęta z większą intensywnością również przez Kościół w Polsce. Domaga się jej nowa sytuacja religijno-moralna i społeczna bowiem także w naszej Ojczyźnie, „całe grupy ochrzczonych utraciły żywy sens wiary albo

wprost nie uważają się już za członków Kościoła, prowadząc życie dalekie od Chrystusa i od Jego Ewangelii” (RMi 33; DKP 29).

Poprzez te zadania - stanowiące cele bardziej bezpośrednie katechezy - realizuje ona swój cel podstawowy (DOK 77, 87)⁶.

b) Cel podstawowy katechezy

Tym podstawowym celem jest natomiast doprowadzenie „do dojrzałości, nawrócenie początkowe, aż do uczynienia z niego żywego, bezpośredniego i czynnego wyznania wiary: «Katecheza ma swój początek w wyznaniu wiary i prowadzi do wyznania wiary», (DOK 82; Por. OLB 8; KKK 185-197). Ma ono charakter ściśle trynitarny i aby było pełne, musi odnosić się do Kościoła (DOK 82-83). Zatem określenie celu katechezy uzależnione jest od samego rozumienia pojęcia wiary.

W katechezie tradycyjnej można było odnieść wrażenie, że wiara całkowicie zależy od katechezy, a przecież takie stanowisko jest niezgodne z rzeczywistością. Mają na uwadze to przeakcentowanie współczesna katechetyka proponuje udział katechezy w rozwoju wiary, która jest darem Bożym. Ten dar zależy od osobowości człowieka i może rozwijać się pod wpływem różnych czynników, w tym także katechezy⁷. Wiara rodzi się ze słuchania Słowa Bożego (Rz 10,17). Choć jest ona w pełni aktem człowieka, to jednak do uwierzenia Bogu potrzebna jest łaska Boża uprzedzająca i wspomagająca oraz pomoc Ducha Świętego, który porusza serca i zwraca je do Boga (KO 5). Wiara jest więc darem, łaską i miłością. Nie przekreśla ona naturalnych predyspozycji człowieka, ale przyjmując je umożliwia bezpośredni kontakt z rzeczywistością nadprzyrodzoną⁸. Ogólna Instrukcja Katechetyczna definiuje wiarę jako „świadomą i wolną odpowiedź na łaskę Boga objawiającego, uznanie i przyjęcie daru Bożego, skierowanie się ku Bogu przez posłuszeństwo i współdziałanie z Jego łaską” (DCG 3,16). Tak więc wiara jest osobowym dialogiem bosko-ludzkim. W tym dialogu wiary Osoba Boska i osoba ludzka są równie znaczące. Bóg ze swojej strony ustosunkowuje się zawsze w sposób jak najbardziej

⁶ Por. J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 22-27.

⁷ Majewski, dz. cyt., s. 87.

⁸ Tamże, s. 88.

pełny i idealny, natomiast od strony ludzkiej spotkanie z Bogiem posiada różne stopnie zaangażowania, intensywność i nasilenie. To zaangażowanie człowieka uzależnione jest od poziomu jego osobowości: inny jest stan zaangażowania dziecka, młodego czy dorosłego człowieka, osób wykształconych i prostych, o pogłębionej religijności i obojętnych religijnie⁹.

Naturalną podstawą rozwoju wiary są procesy psychofizyczne człowieka i jego osobowość. Wraz z rozwojem osobowości w sposób ukryty rozwija się wiara człowieka. Jednakże dokonujący się rozwój wiary różnicuje udział katechezy, która proponując orędzie zbawienia powinna się liczyć z konkretnym człowiekiem¹⁰.

Wiara dojrzała jest ideałem. Skoro tak, to jej ukształtowanie należy włączyć w pełny rozwój osobowości człowieka. Pełny zaś rozwój osobowości polega na rozszerzeniu się własnego „ja”, pozytywnym ustosunkowaniu się do innych, równowadze emocjonalnej, pewnym poziomie inteligencji, obiektywizacji siebie i jednoczącej filozofii życia¹¹. Wymienione elementy powinna poważnie potraktować katecheza, która podejmuje się przecież kształtowania wiary dojrzałej. Elementy te winny pomóc w przejściu od religijności heteronomicznej, zewnętrznej, do religijności autonomicznej i wiary osobowej¹².

Z refleksji nad rozwojem osobowości Majewski wyprowadza cechy dojrzałej postawy wiary. Są to: samodzielność, krytycyzm, otwartość, wolność, odpowiedzialność¹³. Jednak w stosowaniu znaku równości pomiędzy pełnym rozwojem człowieka i dojrzałością jego wiary trzeba zachować wiele ostrożności¹⁴.

Wiara dojrzeewa z różnym natężeniem, stosownie do łaski udzielanej przez Ducha Świętego, a wypraszaney w modlitwie (DCG 30). Trzeba pamiętać o jej nadprzyrodzonym charakterze, bowiem

⁹ Tamże, s. 88-89.

¹⁰ Tamże.

¹¹ D. Ziółkowski, Dojrzałość religijna, „Znak”, 23(1971) nr 12, s. 1586-1587.

¹² J. Bagrowicz, Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele, Toruń 2000, s. 94.

¹³ Majewski, dz. cyt., s. 90.

¹⁴ Tamże.

człowiek dojrzewa w wierze przede wszystkim pod wpływem Słowa Bożego, trwając we wspólnocie Kościoła, prowadząc życie sakramentalne, a zwłaszcza uczestnicząc w Eucharystii¹⁵.

Współcześnie dużo mówi się o wpływie osobowości na rozwój wiary, a przecież „nie da się ukryć zdanie, że wiara potęguje rozwój, wyzwala w nim centralne wartości i wewnętrznie integruje człowieka (...). Stąd też katecheza bierze udział w rozwoju osobowości, by wiara dojrzewała i partycypuje w dojrzewaniu wiary, by w pełni rozwijać osobowość ludzką”¹⁶.

Katecheza pomaga w zrozumieniu planu Bożego we własnym życiu i w odnalezieniu ostatecznego sensu życia. Dlatego też, dla osiągnięcia dojrzałości w wierze, katecheza powinna objąć wszystkie fazy życia człowieka, uczestniczyć w naturalnym, ale i nadprzyrodzonym procesie życia ludzkiego. Spośród wielu środowisk wspierających dojrzewanie w wierze szczególne miejsce zajmuje Kościół. Jednakże rozwojowi wiary powinien towarzyszyć również wpływ środowiska świeckiego¹⁷.

Z powyższych rozważań wynika, że związki między katechezą a wiarą są bardzo ścisłe. Katecheza, której celem jest wiara dojrzała, ma być oparta na zaufaniu do Boga Ojca, który objawia się w Chrystusie, winna również refleksyjnie i egzystencjalnie interpretować świat, człowieka, Boga i Objawienie, budować wspólnotę miłości, uświadamiać sobie odpowiedzialność za uświęcanie świata oraz świadczyć o życiu Bożym¹⁸. Taka katecheza wynika m. in. z nowego *Dyrektorium Ogólnego o Katechizacji i Dyrektorium Katechetycznego dla Kościoła Katolickiego w Polsce*. Oznacza to, że katecheza, stając w służbie wychowania do dojrzałej wiary, która wyraża się zaangażowaniem, wychowuje już tym samym do pełni człowieczeństwa i kształtuje chrześcijańską tożsamość. Wytworzenie zaś chrześcijańskiej tożsamości jest jednym z fundamentalnych celów wychowania chrześcijańskiego i w pewnym stopniu warunkiem koniecznym wszystkich pozostałych. Toż-

¹⁵ Tamże, s. 91.

¹⁶ Tamże, s. 91-92.

¹⁷ Tamże, s. 94-95; Tenże, *Katecheza wierna Bogu i człowiekowi*, Kraków 1986, s. 73.

¹⁸ Tenże, *Tożsamość katechezy integralnej*, s. 95.

samość chrześcijańska wyraża się poprzez związek wiary, duchowości i moralności. A zatem zrodzona podczas chrztu wiara, ożywiana miłością, winna przynosić owoce i prowadzić do świadectwa ewangelicznego w życiu. Wiara i życie to dwa bieguny tego samego procesu wrastania w chrześcijaństwo i w „tajemnicę Chrystusa” (CT 5).

2. Istota katechezy

W rozwoju historycznym zauważa się zróżnicowane spojrzenie na naturę katechezy. W całościowej wizji katechezy, w każdej epoce podkreślano inne jej istotne wartości. Sprowadzono katechezę do nauczania, wychowania, przepowiadania i interpretacji¹⁹.

Najbardziej rozpowszechniana w historii katecheza dydaktyczna, której istotą było nauczanie, okazała się z czasem niewystarczająca. Spostrzeżono, że katechizowani nie posiadali pogłębionej wiedzy religijnej, a w życiu codziennym zrezygnowali z zasad chrześcijańskich, z którymi się zapoznali. Stało się więc jasne, że istota katechezy nie wyczerpuje się w przekazywaniu teologii. W następstwie tego powstała katecheza wychowania religijnego, sprowadzająca się w swej istocie do chrześcijańskiej formacji sumienia zdolnego kierować czynami ludzkimi²⁰.

Mimo to w dalszym ciągu dominowała w katechezie treść teologiczno-katechizmowa, a w wychowaniu bardziej podkreślano praktyki zewnętrzne niż wewnętrzne zaangażowanie. Ta zewnętrzna postawa religijna okazała się nietrwała. W wyniku tego powstała katecheza będąca zespoleniem nauczania i wychowania, próbująca kształtować jednocześnie przekonania i charakter człowieka. Zauważono jednak, że Bóg, Kościół, wiara, sakramenty i ofiary pozostają rzeczywistościami bardzo odległymi²¹. Wobec tego zaproponowano katechezę kerygmatyczną. Wyeksponowano w niej Chrystusa, przemawiającego przez swoje Słowo zawarte w Biblii. Katecheta zszedł na drugi plan i był nie tyle kompetentnym nauczycielem czy taktownym wychowawcą, co wysłannikiem Chrystusa, zwiastunem Królestwa Bożego urzeczywistniającego się w Kościele, a osiagającego swoją pełnię

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże, s. 95-96.

²¹ Tamże.

w wieczności²². Katecheza przepowiadania ewangelicznego starała się wezwać człowieka do udzielenia odpowiedzi na wezwanie Boże i skłonić do posłuszeństwa wierze²³. Mankamentem tej katechezy było pozostawienie na uboczu środowiska zlaicyzowanego, w którym Kościołowi znacznie trudniej osiągać swoje cele.

Ponieważ katecheza przepowiadania nie była w stanie zmierzyć się z laickością, która jest procesem egzystencjalnym, doszło do powstania katechezy antropologicznej, w której położono nacisk na interpretację problemów ludzkich w świetle Objawienia. W tym nurcie - obok doświadczenia biblijnego - dowartościowano doświadczenie ludzkie i kulturę ludzką. Dzięki doświadczeniu katecheza antropologiczna została głęboko powiązana z życiem²⁴. W praktyce jednak katecheza ta zatrzymała się na analizie problemów egzystencjalnych człowieka i w rzeczywistości nie prowadziła do odkrycia religijnego sensu życia ludzkiego²⁵. Próba powiązania Objawienia Bożego z najgłębszymi warstwami egzystencji ludzkiej w konsekwencji dała podstawy do stworzenia katechezy wiernej Bogu i człowiekowi²⁶.

Zespalając się z Objawieniem, katecheza zaczęła je traktować przede wszystkim jako Boga samego, ciągle zwierzającego się człowiekowi ze swoich planów, które, przyjęte i realizowane z wiarą, dają poczucie szczęśliwości. Katecheza w tym kontekście ustawia się jako posługa wobec Słowa Bożego i potrzeb ludzkich – nie zaniedbując wsłuchiwanie się w bezpośrednie mówienie człowieka i jego doświadczenia jest ustawicznie zasłuchana w mówienie Boże, które przekazuje, rozważa i stara się wprowadzać w życie razem z katechizowanymi²⁷.

²² Tenże, Tożsamość katechezy w zmieniających się warunkach społeczno-kulturowych, w: Katecheza w szkole, red. Tenże, Lublin 1992, s. 164.

²³ Tenże, Tożsamość katechezy integralnej, s. 97. Por. J. Kudasiewicz, Biblijny wymiar katechezy, w: Podstawowe wymiary katechezy, red. M. Majewski, Kraków 1991, s. 24-31.

²⁴ M. Majewski, Katecheza antropologiczna na tle współczesnych tendencji katechetycznych, Lublin 1977, s. 183; Tenże, Antropologiczna koncepcja katechezy, Kraków 1995, s. 187.

²⁵ Kudasiewicz, dz. cyt., s. 30.

²⁶ Majewski, Tożsamość katechezy integralnej, s. 98.

²⁷ Tamże, s. 98-99.

Doceniając dotychczasowe koncepcje katechezy, ale równocześnie widząc ich niewystarczalność na dzisiaj, proponuje się obecnie katechezę ewangelizacyjną (CT 18). „Ewangelizacja jest rzeczywistością bogatą, złożoną i dynamiczną, która obejmuje istotne i różniące się między sobą «momenty»,» (DOK 63), a „katecheza jest (...) jednym z tych momentów, (...) bardzo ważnym (...) w całym procesie ewangelizacji” (DOK 63; CT 18; Por. CT 20).

Współcześnie postuluje się katechezę ewangelizacyjną, która zmierza do wychowania chrześcijan w poczuciu ich potrójnej tożsamości: jako ludzi ochrzczonych, jako wierzących i jako członków Kościoła (DOK 194, DKP 56). Stąd też katecheza ta powinna chrześcijanom:

- przypominać podstawowe elementy wiary;
- inspirować w rzeczywistym procesie nawrócenia;
- pogłębiać w nich prawdę i wartość orędzia chrześcijańskiego wobec rozmaitych zastrzeżeń, jakie wysuwa świat współczesny;
- pomagać w wyborze i przeżywaniu Ewangelii w życiu codziennym;
- uzdalniać do uzasadnienia chrześcijańskiej nadziei, jaka jest w nich;
- dodawać odwagi do realizacji ich powołania misyjnego (DOK 194; DKP 56).

Katecheza ewangelizacyjna w ujęciu Pawła VI jest procesem, na który składają się następujące elementy: „odnowa ludzkości, dawanie świadectwa, otwarte przepowiadanie, przyłgnięcie duchowe, wejście we wspólnotę, przyjęcie znaków, dzieła apostolskie” (EN 24). W katechezie tej nauczanie, wychowanie, przepowiadanie, interpretacja i posługa Słowa Bożego mają jednakową rangę. Dzięki nim ewangelizacja posiada wewnętrzną siłę zbliżania człowieka do Chrystusa i pogłębiania wiary²⁸. Katecheza jako ewangelizacja ma się troszczyć jednakże nie tylko o umocnienie wiary ale także, z pomocą łaski, stale ją rozbudzać (CT 19). Niekiedy pojęcie ewangelizacji bywają rozszerzane na całość wysiłków ewangelizacyjnych Kościoła²⁹. Ważnym elementem tak rozumianej ewangelizacji jest zaangażowanie wspólnoty

²⁸ Tamże, s. 102.

²⁹ R. Murawski, Katecheza – ewangelizacja, „Studia Theologica Varsoviensia”, 23(1985) nr 2, s. 276.

wiernych. Wówczas uczestnictwo w dziele ewangelizacji powinno prowadzić ewangelizujące wspólnoty do dojrzałości w wierze, przejawiającej się na zewnątrz w świadectwie wiary i zaangażowaniu na rzecz Kościoła lokalnego oraz Kościoła powszechnego (ChL 34). W porównaniu z poprzednimi katecheza ewangelizacyjna jest bardziej otwarta, uwzględnia potrzeby współczesnego świata i wymagania nauki Kościoła. Implikując proces zapoczątkowania i pogłębiania wiary, jest w stanie nawiązać dialog zarówno z ludźmi obojętnymi religijnie, jak i z tymi, którzy są w bliskich relacjach z Bogiem, Kościołem i wiarą³⁰. Katecheza ewangelizacyjna połączona z pierwszym głoszeniem Ewangelii i pre-katechezą, stanowi wymóg nowej ewangelizacji (DOK 279). Powinna ona pomagać uczniom w odczytywaniu ich życiowych problemów i sytuacji a zarazem w określeniu sensu i odkrywaniu religijnego wymiaru przeżywanej przez nich rzeczywistości (DKP 56).

3. Podmiot katechezy

W myśli katechetycznej oświecenia i czasów nowożytnych problem podmiotu katechezy ujmowany był zbyt wąsko. Współcześnie rozszerza on swój zakres, a jego problematyka staje się bardziej skomplikowana. W przeciwieństwie do tradycyjnej myśli katechetycznej, która ujmowała podmiot katechezy jako bierny i statyczny, dzisiaj mówi się o nim w sensie aktywnym i dynamicznym, rozpatruje się go równocześnie w kontekście rzeczywistości naturalnej i nadprzyrodzonej oraz w wymiarach jednostkowych i społecznych³¹.

Jak podkreśla adhortacja *Catechesi Tradendae*, podmiotem katechezy na pierwszym miejscu jest Bóg Ojciec, który przez Syna w Duchu Świętym zwraca się do człowieka, ukazuje mu pełnię swej miłości i zaprasza do uczestnictwa we wspólnocie (CT 5-9). Jezus Chrystus, Syn Boży, Pośrednik między Ojcem a ludem Bożym, staje wśród katechizowanych z apelem miłości Ojca, pragnącego łączyć się ze swymi dziećmi. Stanowi więc żywe centrum i ostateczny punkt odniesienia katechezy. Przez swoją mękę, śmierć i zmartwychwstanie

³⁰ Majewski, dz. cyt.

³¹ Tamże, s. 102-103.

udziela łaski Ducha Świętego. Dzięki otrzymanej łasce dokonuje się odnowa i pojednanie z Ojcem³².

Kontynuatorem dzieła zbawczego Jezusa Chrystusa jest Kościół. On wypełnia swoją misję poprzez głoszenie Ewangelii, wzywanie do zawierzenia Chrystusowi i okazania Mu posłuszeństwa wiary. „Prawdziwym podmiotem katechezy jest Kościół, który kontynuując posłanie Jezusa Nauczyciela i ożywiany przez Ducha Świętego, został posłany, by być nauczycielem wiary” (DOK 78). Uwydatnia to adhortacja Pawła VI: „ci, którzy szczerym sercem przyjmują Dobrą Nowinę, mocą tejże Nowiny oraz wspólnej wiary gromadzą się w imię Jezusa Chrystusa, ażeby razem szukać Królestwa, budować je i wprowadzać je do swego życia. I tak tworzą wspólnotę, która z kolei staje się głosicielką Ewangelii (...). Ci, którzy tę naukę przyjęli i gromadzą się we wspólnotę zbawienia, mogą i powinni przekazywać ją i rozpowszechniać” (EN 13). Kościół, rozumiany jako wspólnota wierzących zjednoczonych wokół osoby Jezusa Chrystusa, jest także podmiotem katechezy. Dlatego Dekret o Misjach wzywa do troski całą społeczność wiernych o chrześcijańskie wtajemniczenie (DM 14).

Cała wspólnota Kościoła jest odpowiedzialna za katechezę w zależności od otrzymanych charyzmatów i spełnianych funkcji (CT 62; DOK 220). *Catechesi Tradendae* wymienia osoby, grupy i środowiska odpowiedzialne za katechizację: biskupów, kapłanów, wspólnoty zakonne, katechetów świeckich, parafie, rodziny, szkoły, stowarzyszenia, ruchy i ugrupowania religijne (CT 62-71).

Katechezie, która ponad czynności dydaktyczne stawia kontakt osobowy pomiędzy katechizującym a katechizowanym, najlepsze warunki stwarza środowisko rodzinne. Jego znaczenie akcentuje *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji*: „świadectwo życia chrześcijańskiego, dane przez rodziców w łonie rodziny, dochodzi do dzieci wraz z tkliwością i szacunkiem macierzyńskim i ojcowskim. Dzieci uświadamiają sobie w ten sposób i radośnie przeżywają bliskość Boga i Jezusa ukazywaną przez rodziców. To pierwsze doświadczenie chrześcijańskie często zostawia decydujący ślad, który trwa przez całe życie. To dziecięce przebudzenie religijne w środowisku rodzinnym ma charakter «niezastąpiony», (DOK 226). Jak więc widać, Kościół przyznaje ro-

³² Tamże, s. 103-104.

dzicom rolę wiodącą w prowadzeniu dziecka do wiary dojrzałej. Dlatego katechizacja ma swoje zasadnicze podstawy w życiu rodzinnym, a Kościół je wspiera, rozwija i pogłębia. Stąd też należy mówić o rodzinnej formie katechezy i rodzinie jako podmiocie katechetycznym³³.

Pierwszoplanową postacią procesu katechetycznego jest katecheta. O jego pozycji dobitnie mówi *Dyrektorium Katechetyczne* z 1971 roku: „najszlachetniejsze przymioty ludzkie i chrześcijańskie katechety bardziej gwarantują owocność katechezy, aniżeli wyszukane metody” (DCG 71). Wymagania stawiane osobie katechety przekraczają wymagania, które pedagogika i psychologia stawia nauczycielowi i wychowawcy, gdyż katecheta to świadek wiary³⁴.

Kościół wspiera katechezę rodzinną poprzez katechezę szkolną i parafialną. Stąd też trzeba mówić, że podmiotem katechezy jest zarówno szkoła, jak i parafia, gdyż obie mają za zadanie formację wiary katechizowanych połączoną z przekazem informacji katechetycznych³⁵. „Szkolne nauczanie religii winno zatem wypełniać zarówno zadania postawione przez Kościół, jak i wybrane cele, wyznaczone przez szkołę. Stosunek nauczania religii wobec szkoły wyrażają relacje zarówno podporządkowania, jak i autonomii. Podporządkowanie oznacza przede wszystkim włączenie katechety szkolnego w zakres odpowiedzialności za realizację planu wychowawczego i dydaktycznego szkoły. Nauczanie religii podlega rygorom, jakie stosuje się wobec innych przedmiotów w zakresie nadzoru pedagogicznego. Jednakże nauczanie religii cieszy się autonomią wobec instytucji szkoły. Wyraża się ona w fakcie, że programy nauczania i pomoce dydaktyczne nie podlegają zatwierdzeniu przez nadzór pedagogiczny, lecz winny być jedynie podane do jego wiadomości. Oznacza to, że nadzór merytoryczny nad nauczaniem religii w szkole sprawuje Kościół. To Kościół zatwierdza materiały dydaktyczne i kieruje katechetów do podjęcia pracy w szkole (misja kanoniczna), a także w ramach prac programowych określa, które cele i zadania szkoły winny być realizowane na lekcjach religii. Tak ujęta lekcja religii umożliwia współdziałanie szkoły i Kościoła,

³³ Tamże, s. 106-107.

³⁴ Por. J. Szpet, Katecheta – świadkiem i przyjacielem, „Katecheta”, 30(1986) nr 1, s. 16-18.

³⁵ Majewski, Propozycja katechezy, s. 99.

a jednocześnie szanuje wzajemną autonomię obu tych podmiotów nauki religii” (DKP 82).

W praktyce jednak dość często dzieje się tak, że katecheza w szkole ogranicza się do przekazu informacji katechetycznych, a w parafii - do formacji wiary. Według Jana Pawła II „parafia powinna pozostać pierwszoplanowym miejscem katechizacji. Musi ona (...) być domem rodzinnym, braterskim i gościnnym, w którym ochrzczeni i bierzmowani uświadamiają sobie, że są Ludem Bożym. Tam w jednej czynności liturgicznej łamie się dla nich obficie chleb zdrowej nauki i chleb eucharystyczny, stamtąd są codziennie posyłani, by pełnić swe apostołskie zadania, wszędzie gdzie kipi życie świata” (CT 67). Tak rozumiana parafia uzupełnia katechezę dynamizmem eklezjalnym i pomaga jej nie tylko przekazywać prawdę, ale również urzeczywistniać miłość. Włączając się w życie parafii, katecheza zobowiązuje się do podtrzymywania, rozwoju i udoskonalenia wspólnoty³⁶.

Podmiotem katechezy jest także cała grupa katechetyczna. Stanowi ona „jakby żywotną konieczność w formowaniu osobowości”, rozwijając „styl dialogu, dzielenia się i współodpowiedzialności chrześcijańskiej” (DOK 159). To właśnie ona – wrażliwa na takie wartości jak: sprawiedliwość, pokój, niestosowanie przemocy, braterstwo, przyjaźń, solidarność – realizując je, może przyczyniać się do odczytania na nowo wartości ewangelicznych, a sama będzie stawać się przez to coraz dojrzała w wierze (ChL 34). Aktywne, twórcze i odpowiedzialne zaangażowanie się młodych ludzi w katechizację może z pewnością spotęgować jej wyniki³⁷.

4. Treść katechezy

Po przedstawieniu celu, istoty i podmiotu katechezy należy przeanalizować jeszcze jej treść. W historii katechezy zauważa się wiele stanowisk dotyczących zagadnienia treści. W jednym okresie dominował zwarty system treściowy, kiedy indziej opowiadano się

³⁶ J. Charytański, *W kręgu zadań i treści katechezy*, Kraków 1992, s. 222-226; Tenże, *Katecheza posługą słowa w Kościele*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 25(1978) z. 6, s. 5-25; R. Kamiński, *Przynależność do parafii katolickiej*, Lublin 1987, s. 123-131.

³⁷ Majewski, *Tożsamość katechezy integralnej*, s. 108.

raczej za systemem dynamicznym i otwartym na uzupełnienia. Przedstawiając zaś rzecz ogólnie, można powiedzieć, że treścią katechezy była najpierw teologia, potem kerygma, a następnie kultura człowieka, Objawienie Boże, historia zbawienia oraz życie ludzkie rozważane i interpretowane w duchu Ewangelii³⁸.

W okresie bezpośrednich powiązań z teologią, katecheza tradycyjna była syntezą teologii scholastycznej. Starła się przekazać ją wiernie katechizowanym i dokładnie odtworzyć w razie potrzeby. Do przedmiotów przekazywanych w katechezie zaliczano: Pismo Św., historię Kościoła, dogmatykę, liturgikę i etykę. Najpowszechniejszym i najdoskonalszym podręcznikiem do nauczania był katechizm, który dostarczał treści dotyczących wiary, życia chrześcijańskiego i sakramentów. Dokładne określenie katechizmowe, precyzyjne podziały i logiczne układy miały pomóc w przyswojeniu treści. Pomimo stawianych zarzutów, że treść jest zbyt analityczna, abstrakcyjna, mało zrozumiała i nie uwzględniająca zainteresowań oraz potrzeb katechizowanych, katecheza taka przetrwała aż do współczesności³⁹.

Do nowego ujęcia treści w katechezie doszło pod wpływem teologii kerygmatycznej. W ujęciu tym kerygmat stał się treścią katechezy. Rozumiano go jako Dobrą Nowinę, orędzie Chrystusowe i chrześcijańskie. Orędzie to zawierało wezwanie Boże skierowane do człowieka, na które powinien on odpowiedzieć. Kerygmatyczne ustawienie treści katechezy przyczyniło się jednak do pominięcia w nich problemów ludzkich⁴⁰. Problemy te uwzględnił kierunek antropologiczny, w którym jako treść katechezy zaproponowano doświadczenie i kulturę człowieka oraz Objawienie i naukę Kościoła. Jednakże rozwiązywanie problemów egzystencjalnych człowieka w świetle Objawienia zaowocowało albo zbyt naukowym podchodzeniem do problemów egzystencjalnych, albo zbyt dużą koncentracją na Objawieniu⁴¹. W zaistniałej sytuacji poszukiwano katechezy, która wewnętrznie wiązałaby się z życiem i dawała odpowiedź na istotne problemy ludzkie.

³⁸ Por. Tenże, Propozycja katechezy, s. 101; Tenże, Fundamentalne problemy katechetyki, Lublin 1981, s. 57-82.

³⁹ Majewski, Tożsamość katechezy integralnej, s. 110.

⁴⁰ Tamże, s. 110-112.

⁴¹ Por. Tenże, Antropologiczna koncepcja, s. 181-208.

Wydaje się, że taką rolę może spełniać katecheza, której treścią jest historia zbawienia. Przy takim ustawieniu treści unika się wycinowości, powierzchowności, jednostronności, a równocześnie można zająć się najgłębszymi problemami ludzkimi⁴².

Struktura tak przedstawionej treści powinna być chrystocentryczno-trynitarna, przez Chrystusa do Ojca w Duchu Świętym. „Jeżeli katecheza nie uwzględnia wspomnianych trzech elementów lub nie przedstawia ich ścisłego powiązania, chrześcijańskie orędzie może zatracić właściwy sobie charakter (DOK 100; por. DCG 41).

Chcąc zaś programować treść dla celów katechetycznych, należy uwzględnić wielowarstwowość treści katechezy. Wtedy treść ta zawierałaby następujące prawdy: tajemnica Trójcy Świętej, Jezus Chrystus Zbawiciel świata, człowiek upadły i odkupiony, Duch Święty w Kościele, liturgia i życie sakramentalne, Eucharystia w centrum życia Kościoła i świata, Matka Najświętsza i Jej rola w tajemnicy zbawienia, postawa moralna i społeczno-kulturalna chrześcijan, nadzieja życia wiecznego⁴³. Ponadto w zakres treści katechezy powinny wejść nowe problemy, które przynosi współczesność. Zatem treść katechezy czerpana jest z jej istotnych źródeł, a – jak mówi Kulpaczyński – odnawia się w świetle dzisiejszej teologii, która naświetla problemy biblijne, liturgiczne, eklezjalne oraz problemy życia chrześcijańskiego⁴⁴.

Dyrektorium Katechetyczne dla Polski, mówiąc o głównym źródle katechezy, którym jest „słowo Boże zawarte w świętej Tradycji i Piśmie Świętym” (DOK 95), podkreśla, że w szczególności katecheza jest żywą tradycją dokumentów wiary takich jak: perykopy biblijne, teksty liturgiczne, pisma Ojców Kościoła, wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego, symbole wiary, świadectwa świętych, refleksje teologiczne (DOK 96). Stąd też dokumenty katechetyczne, przywołując bogactwo tradycji patrystycznej oraz tradycję katechizmów zebraną między innymi przez *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyróżniają siedem zasadniczych elementów kształtujących katechezę, tzw. siedem kolumn katechezy. Zalicza się do nich:

⁴² Tenże, Tożsamość katechezy integralnej, s. 113-115.

⁴³ M. Majewski, Teologia katechezy, Wrocław 1989, s. 62.

⁴⁴ S. Kulpaczyński, Formy aktywizacji katechezy, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 29(1982) z. 6, s. 82.

- trzy etapy opowiadania historii Zbawienia: Stary Testament, życie Jezusa Chrystusa i historia Kościoła;
- cztery filary wykładu: symbol wiary, sakramenty, przykazania i Modlitwa Pańska (DKP 33).

Dokumenty katechetyczne Kościoła zwracają jeszcze uwagę na postulat integralności treści katechezy (DOK 111-112). Katecheta ma przekazywać całą prawdę i nie wolno mu „dzielić dziedzictwa wiary na to, co on uważa za ważne i nieważne, aby potem jednego nauczać, a drugie przemilczać. Kto w jakimkolwiek punkcie narusza integralność orędzia, ten tym samym niebezpiecznie wyjaławia samą katechezę i zagraża jej owocom” (CT 30). Dotyczy to każdej formy katechezy, niezależnie od tego, do jakich grup i osób się zwraca.

Dokumenty katechetyczne podają też zasadnicze kryteria, według których należy przedstawiać orędzie ewangeliczne w sposób integralny. Orędzie to powinno być skoncentrowane na osobie Jezusa Chrystusa i posiadać wymiar trynitarny, koncentrować się na darze zbawienia, posiadać charakter eklesjalny, uwzględniać zasadę inkulturacji, posiadać charakter organiczny i własną hierarchię prawd, odkrywać znaczenie orędzia dla osoby ludzkiej (DKP 36).

W polskiej szkole treść katechezy przez ostatnie trzydzieści lat regulował *Program ramowy* wypracowany przez Komisję do Spraw Katechizacji, a zatwierdzony przez Konferencję Plenarną Episkopatu Polski 1 kwietnia 1971 roku jako obowiązujący w całej Polsce⁴⁵. W 2001 r. opracowano nowy *Program nauczania religii* zatwierdzony przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. Odpowiada on założeniom zawartym w *Podstawie programowej katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* z 20 czerwca 2001r. i stanowi ich konkretyzację. Posługuje się terminologią zgodą ze standar-

⁴⁵ Por. J. Stroba, *Geneza nowego programu katechezy*, „Katecheta”, 16(1972) nr 4, s. 156-162; J. Charytański, A. Offmański, *Program katechizacji młodzieżowej*, w: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, red. R. Murawski, Warszawa 1989, s. 279.

dami szkolnymi, wytycznymi Kościoła powszechnego dotyczącymi katechezy i uwzględnia polską tradycję katechetyczną⁴⁶.

* * *

W dążeniu do wiary dojrzałej – celu podstawowego katechezy, a więc do zjednoczenia, a nawet głębokiej zażyłości z Chrystusem, podkreślono cele szczegółowe zwane zadaniami: rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, formację moralną, wychowanie do modlitwy, wychowanie do życia wspólnotowego i wprowadzenie do misji. Wszystkie te zadania są konieczne, nakładają się wzajemnie i wspólnie realizują. Zgodnie z dokumentami Kościelnymi podmiotem katechezy ma być cały Kościół, poczynając od rodziny poprzez parafię aż do szkoły. Do jej istoty należy formowanie chrześcijan w poczuciu ich trojkiej tożsamości: jako ludzi ochrzczonych, wiernych i członków Kościoła. Zasadniczą zaś treścią ma być życie ludzkie interpretowane i formowane w duchu wartości ewangelicznych. „Wynika to z faktu, że katecheza, jako działanie ewangelizacyjne, jest jednocześnie dziełem Boga i człowieka”(DKP 31), a zatem winna dochować wierności Bogu i człowiekowi (DKP 31).

Zaprezentowany model katechezy komplementarnej jest propozycją dla nowej rzeczywistości katechetycznej Kościoła w Polsce po roku 1990, której wyrazem jest obecność katechezy dzieci i młodzieży w szkole. Dlatego dla odpowiedzialnych za katechezę pozostaje „takie jej przystosowanie, aby w rzeczywistości polskiej został wypełniony postulat Kościoła o komplementarności szkolnego nauczania religii i katechezy parafialnej, szczególnie w tym, co dotyczy chrześcijańskiego wtajemniczenia i ewangelizacji, gdyż funkcje te jedynie częściowo mogą być zrealizowane w szkole. Parafia bowiem pozostaje wciąż podstawowym miejscem realizowania się katechezy. Jednak obecnie w Polsce należałoby usilnie dążyć do tego, aby parafia znów stała się nadzieją i szansą na realizowanie się w niej katechezy bogatej w treści, formy, metody i środki, takiej, która odpowiada w tym względzie zaleceniom Kościoła powszechnego. Ponadto rola parafii wydaje się być

⁴⁶ Więcej objaśnień na ten temat zawiera *Podstawa programowa i Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*.

niezastąpiona w podejmowaniu procesu preewangelizacji, bez którego żadna forma katechezy nie przyniesie oczekiwanych owoców” (DKP 13).